

A Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Egyháztörténeti Intézete és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja 2012 decemberében konferenciát szerveztek „*Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*” címmel. Ennek az eredménye ez a kötet, amelyben összesen huszonhárom tanulmány látott napvilágot, és méltán tekinthető mérföldkőnek a hazai katolikus egyháztörténet-írásban. A tanulmányok három nagyobb témakört érintenek. A magyarországi katolikus egyház kora újkori színódusainak eseményeit, a 19–20. században megrendezett zsinatokat, püspöki gyűléseket és konferenciákat, végül a katolikus nagygyűlések hátterét és sajátosságait. Az írások olyan egységes módon mutatják be a katolikus egyház kiemelkedő fontosságú intézményeinek számító zsinatokat, püspöki tanácskozásokat és nagygyűléseket, amire korábban még nem volt példa.

Hiánypótló műről van szó, amely minden bizonnyal fontos kézikönyve lesz az egyháztörténeti stúdiumoknak, de sikerrel használhatják érdeklődő laikusok is. A tanulmányok eredményei remélhetőleg megjelennek a nagyobb szintézisekben, ezek révén pedig e kötet talán a magyar egyháztörténeti kutatások egyik inspirálójává válik.

KATOLIKUS ZSINATOK ÉS NAGYGYŰLÉSEK MAGYARORSZÁGON
A 16-20. SZÁZADBAN

PHF
17

Pécsi Egyháztörténeti Intézet

KATOLIKUS ZSINATOK ÉS NAGYGYŰLÉSEK MAGYARORSZÁGON A 16–20. SZÁZADBAN

2014

PHF
17

fejlődés – további strukturális tagolásokat eredményezve – a későbbiekben is folytatódott, egészen a 20. század első negyedében bekövetkezett megtorpanásig, amikor is a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye közel egymillió népességéből 674 ezer volt katolikus, akiket 150 plébánia és lelkészség látott el.⁷⁷

A zsinatot az is különlegessé teszi, hogy – bár azzal a szándékkal hívták össze, hogy minden évben megismétlik – a korszak egyedüli ilyen típusú összejövetele maradt a kalocsai érseki székvárosban. A következő egyházmegyei zsinatra egészen más körülmények között, 1821–1822-ben került sor.

⁷⁷ LAKATOS Andor: *Fejezetek a Főegyházmegye 20 századi történetéből*. 9. In: A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Almanachja. Kalocsa, 2008. 13–47. Ezúton szeretném megköszönni a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár vezetőjének, Dr. Lakatos Andornak és munkatársainak a kutatás során nyújtott segítségét.

LAKATOS ANDOR

EGYHÁZMEGYEI ZSINATOK (SZINÓDUSOK, KONFERENCIÁK, TANÁCSKOZMÁNYOK) AZ ÚJKORI KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYÉBEN*

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban az „I.1.a. Synodus iratsorozat (1730–1986)” őrzi kutatási tárgyunk iratanyagát mintegy 1,86 iratfolyóméter mennyiségben.¹ A sorozatot elsősorban az egyházmegyei és érseki tartományi szinódusok iratai alkotják. Kalocsa mellett azonban – az érseki szék méltóságához és rangjához illően – megtalálhatók még más egyházmegyei szinódusok, sőt, a világegyház zsinatainak döntései, munkadokumentumai is. Egy-egy szinódus anyagát az ülések összehívása, a vélemények és javaslatok begyűjtése, a munkadokumentumok elkészítése, javítása, megvitatása, végül a hozott határozatok kihirdetése, esetleg nyomtatásban való megjelentetése, közlése alkotta. Ilyen teljes dokumentáció azonban csak ritkán áll rendelkezésünkre, egy-egy szinódust vagy tanácskozást tekintve általában csak a felsorolt elemek egy részét találhatjuk meg az iratok között. A hiányok technikai, módszertani és egyéb okokból is fakadhatnak. A szinódusok fentebb említett, összetett folyamata gyakran túlmutatott az érseki hivatal szervezetén, az események több szalon-helyszínen is futhattak, így a dokumentumok begyűjtése, illetve szükség esetén tisztázása és másolása a központi hivatal részéről nagy odafigyelést és komoly erőfeszítést igényelt.

A kalocsai zsinatok időpontjai, gyakoriságuk

Az iratok alapján a következő évekre tehető az egyházmegyei szinódusok: 1738, 1763, 1821–1822, 1848, 1869, 1871–1872, 1878, 1882, 1928. Érseki

* A zsinatokkal kapcsolatos kutatásokat az OTKA NK 83799 pályázat támogatta.

¹ *A Kalocsai Érseki Levéltár – levéltárismertető*. Szerk. LAKATOS Adél – LAKATOS Andor – SZABÓ Attila. Kalocsa, 2002. 112.

tartományi zsinatot egyetlen alkalommal tartottak, 1863-ban. Az évszámokból röviden a következők állapíthatók meg:

A 18. századi két időpontból az első, az 1738. április 25-én tartott tanácskozás az akkor már öt éve Kalocsán élő érsek, Patachich Gábor gróf hősies újrakezdő-szervező munkájának volt az eredménye.² Ő volt az első főpap, aki a török idők után visszaköltözött az egyházmegyéjébe, és a zsinattal – a vizitációs folyamat zárásaként – a teendők és erőforrások számbavétele után lendületet kívánt adni az újjáépítésnek. A zsinatot követően, 1738 májusában adta ki az érsek a *Statuta Dioecesis Generalis*, vagyis az egyházmegye működésének statútumait, amelyek egészen gyakorlatias útmutatást, szabályokat tartalmaznak a vallási élet helyszíneire és szereplőire vonatkozóan. A statútum a templomra, harangozóra, sekrestyére, templomgondnokra, kántorra, tanítóra, plébánosra és a plébánia híveire vonatkozó fejezetei vannak, valamint a plébánia javaira és a stóladíjzabásra is tartalmaz előírásokat.³

A következő zsinati esemény szintén egy határozott, befolyásos és tehetős szervező személyiség, gróf Batthyány József nevéhez fűződött. Az érsek az 1763. december 2-án megrendezett zsinaton egyházmegyéje összes plébánosát maga köré gyűjtötte. Az ünnepélyes Congregatio generalis közel hatvan fővel zajlott Kalocsán, miközben ekkoriban ötvennyolc plébánia működött az érsek fennhatósága alatt a század közepére megerősödő és újranevelődő vidéken.⁴

A zsinat keretében az érsek új szervezeti, azaz kerületi beosztást adott egyházmegyéjének, meghatározta a kerületek élére rendelt esperesek feladatait, majd nyolcvankilenc pontban tárgyalta az egyházmegyében felmerült ügyeket, amelyek gyakran egy-egy konkrét plébániára vonatkoztak. Az 1763-as zsinatot néhány éven belül a főegyházmegye teljes területének

² Patachich Gábor tevékenységére vonatkozóan lásd HEGEDŰS Antal: *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*. Budapest–Kalocsa, 2010. (METEM-Könyvek, 69.)

³ Uo. 91–97. A témához lásd még ugyanebben a kötetben TÓTH Tamás: „Ha senki sem kezd el, senki sem fogja befejezni” *Patachich Gábor kalocsa-bácsi érsek (1733–1745)*. 129–130.

⁴ Batthyány József érsek 1763-as zsinatára vonatkozóan lásd KATONA István: *A kalocsai érseki egyház története*. II. rész. Kalocsa, 2003. 206. CLXXVI. fejezet. (A mű KATONA, Stephanus: *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae I–II*. Colocae, 1800. magyar fordítása. Fordította: TAKÁCS József. Jegyzetelte: TÓTH Gergely. Szerk. ROMSICS Imre – THOROCZKAY Gábor). A zsinat jegyzőkönyve a levéltárban: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (=KFL), I.1.e. E-13. Protocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. (IV. példány, tisztázat, 81 pp.) Az espereskerületekre és tárgysorozatra vonatkozó részt lásd a 18–34. oldalon.

alapos vizitációja követte. Mindkettő része volt az 1760-ban kinevezett energikus főpap szervező munkájának, és ezek révén útmutatást tudott adni papságának teendőit illetően.

Ha figyelembe vesszük, hogy a 19. század első zsinati évszámai – 1821–1822 és 1848 – lényegében országos kezdeményezések, nemzeti zsinatok előkészületeit jelentették, akkor az egyházmegyei zsinatok hagyományos indíttatásához a 19. század derekán érkezünk csak vissza. Kétségtelen, hogy a nemzeti zsinati előkészületek is fontosak voltak, és hasonlóképpen jelentősek az 1863-as, Kunszt József érsek nevéhez fűződő tartományi zsinat eseményei is, de ezek nem a tipikus egyházmegyei zsinatok körében tárgyalandók-értelmezendők. Velük kapcsolatban országos, illetve nemzetközi összefüggéseket kell hangsúlyosabban figyelembe vennünk. Az egyházmegyei tanácskozások Haynald Lajos érseksége idején váltak rendszeressé (1869, 1871–1872, 1878, 1882),⁵ és tulajdonképpen csak ebben az időszakban teljesült az a célkitűzés, hogy az egyházmegyei szintű összefüggéseket viszonylag gyakran, akár néhány évente rendezzenek. Az érsek összesen öt alkalommal hívott össze úgynevezett egyházmegyei értekezletet a lelkipásztori munka előmozdítása céljából: 1869. január 27-én, 1871. október 25-én, 1872. október 16-án, 1878. október 16-án és 1882. szeptember 26-án. A konkrét időpontokra a világegyház eseményei és a politikai változások is nagy hatással voltak.

A konferenciákon az egyházmegye papsága képviselőiben a tényleges és tiszteletbeli kanonokok, az apátok és prépostok, az esperesek, valamint az espereskerületek papságának egy-egy választott képviselője, a központi hivatali szolgálatban tevékenykedő papság, és a szerzetesrendek képviselői vettek részt. A „zsinatszerűen” lebonyolított konferenciák témájára az espereskerületek előzetes javaslatokat tehettek. Az első értekezletre az 1868. évi vallásügyi törvények adtak alkalmat, az ezekkel kapcsolatos teendőket összegezték. A másodiknak 1871 őszén az I. vatikáni zsinat adott aktualitást, Haynald a jelenlévők előtt latin beszédében magyarázta el

⁵ Haynald Lajos érsek egyházmegyei tanácskozásaira: LAKATOS Andor: *Haynald Lajos élete és kora (1816–1891)*. Biográfia. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, 2003. 109–110. Egyházmegyei konferenciák című fejezet. Az 1880-ban megjelent kiadvány: *Statuta ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Ecclesiarum Colocensis et Bacsensis Archi-Episcopo Ludovico S.R.E. Cardinale Haynald pro Archi-Dioecesi Sua a die 4-a junii 1867. usque finem anni 1879. tum e Conferentiis Dioecesis, tum peculiaribus occasionibus sparsim edita, nunc vero pro faciliore cleri curati usu in unum collecta*. Colocae, 1880. 237. pp.

zsinattal kapcsolatos álláspontját, és a zsinat ügyén kívül tiltakozás történt a *placetum regium* (királyi tetszvényjog) föllevenítése ellen. Az egybegyűltek ezen kívül az autonómia kongresszuson megállapított szervezet életbe lépése iránti óhajuknak adtak kifejezést. Sok apróbb témában összesen ötvenkilenc határozat született. A felmerült témák folytatásának tekinthető az 1872-es értekezlet. Hat év szünet után, az 1878. évi értekezlet idején az érsek vendége volt Jacobini nuncius, aki jelenlétével tisztelte meg a konferenciát. A XIII. Leó pápához intézett hódoló felirat és az arra kapott válasz a Róma iránti ragaszkodás példája lett, és ünnepi jelleget adott a találkozóknak. 1882 őszén újra politikai témák voltak a középpontban, a középiskolai törvény kapcsán a katolikus középiskolák helyzetéről, valamint a budapesti tudományegyetem katolikus jellegéről szolt Haynald. Papsága kérésére az érsek megígérte, hogy a maga részéről mindent el fog követni a polgári házasság bevezetése ellen. A javaslatot a küldöttek egyébként erkölcstelennek és egyenesen katolikus hitelvekbe ütközőnek mondták. Haynald beszélt az autonómia ügyéről is, amelynek életbe léptetését több esperesi kerület sürgette. 1880-ban az addigi konferenciák-tanácskozások statútumait összegezve, külön könyvben is kiadták, és a határozatok a körlevelekben is rendszeresen megjelentek.

Haynald érsek halála után a felerősödő egyházpolitikai küzdelmek, politikai válságok, majd háborús események időszakát követően ismét csak sokára, 1928-ban, Zichy Gyula érseksége idején került sor újabb egyházmegyei színódusra. Ekkor kellett az egyházmegye szervezetét a Trianon utáni viszonyokhoz igazítani.⁶ A zsinati folyamat folytatását viszont a második világháború, majd az azt követő politikai változások ismét ellehetetlenítették. Az 1928-as kalocsai zsinat jól illeszkedett a két világháború közötti tizenhárom egyházmegyei zsinat sorozatába és elsősorban hitéleti-lelképásztori kérdésekkel foglalkozott. Az 1928. december 5-én tartott tanácskozás témáit az érsek már az újévi, első körlevelében meghirdette, szervezése és előkészítése egész éven át tartott, s az eredményekről azután 1928. december végén római „ad limina” látogatásán is beszámolt. Az egyházmegyei zsinat jegyzőkönyvét s az érsek által jóváhagyott rendelkezéseket a körlevél is közölte. A zsinat tíz bizottságában összesen száznegyven

⁶ Zichy Gyula érsek 1928-as egyházmegyei zsinatára vonatkozóan: LAKATOS Andor: *A változások évszázada – fejezetek a Kalocsai Főegyházmegye 20. századi történetéből 1909–1999*. In: *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje 1909–2009*. Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye. h. n. 2009. 41–43.

határozat született. Szorgalmazták például az egyházközségek⁷ szervezését a plébániákon, valamint a gyakori szentáldozást úgy a felnőttek, mint a gyerekek körében. Érdekeség, hogy az utóbbiak esetében az egészen kicsi gyermekek áldoztatását is ajánlották, kifejtve, hogy a gyermekek áldoztatásánál az áhítat a lényeg, nem szükséges a katekizmus ismerete és a szentgyónással sem kell feltétlenül összekötni az elsőáldozást, a gyónásra később, nagyobb korban is sor kerülhet. Valószínűsíthető, hogy ez a gyakorlat nem terjedt el az egyházmegyében.

A második világháború után az egyház élete a kommunista-szocialista hatalom fokozott ellenőrzése alá került, zsinati tevékenységről szó sem lehetett, inkább az állam által szervezett-irányított békemozgalmat preferálták.

Kérdések „első látásra”

A fentiek alapján több kérdést fogalmazhatunk meg, illetve pár észrevételt is tehetünk:

a) Látható, hogy az egyházmegyei zsinatok gyakran „meghatározó”, azaz hosszabb időn át hivatalban lévő, határozott érsek-személyiségek nevéhez fűződnek, akik általában a kinevezésük utáni években – 3–5 éven belül – éltek ezzel a lehetőséggel, teendőik és terveik alaposabb kidolgozása és foganatosítása érdekében.

b) Haynald érsek időszakát leszámítva hasonló eseményekre, egyházmegyei zsinatokra viszonylag ritkán került sor Kalocsán, a három évszázadból idézett évszámaink bizony elég elszórtak. A politikai, egyházpolitikai folyamatok jelentős szerepére a 19. század második felétől kezdődően már röviden utaltunk, de szembetűnő lehet az is, hogy 1763 után hatvan éves szünetre került sor, sőt, ha figyelembe vesszük, hogy az 1822-es és 1848-as zsinatok országos kezdeményezésre, nemzeti zsinatok előkészületeiként történtek, Haynald érsek konferenciáit megelőzően akár egy évszázados szünetről is beszélhetünk a Kalocsán kezdeményezett egyházmegyei zsinatok sorában.

c) Mi volt az „évszázados szünet” oka? Hiányoztak az elkötelezett főpásztorok? Nem történtek jelentős változások az egyház életében? Nem voltak kedvezőek a körülmények? Az első két kérdés „költői”, természetesen voltak

⁷ Hívek bevonásával létrehozott képviselőtestületek a plébános elnökletével.

jelentős főpapok, és ez a korszak társadalmi-szellemi változásokban is bővelkedett. A „kedvezőtlen körülményeket” tartjuk tehát elsősorban felelősnek a történelemért, az egyházpolitikai-külpolitikai háttér ugyanis döntő módon határozta meg a különféle zsinatok tartásának lehetőségeit és időnként erősen korlátozta a főpapok ezzel kapcsolatos terveit-tevékenységét.

A zsinatok egyházpolitikai háttere

A hazai egyházpolitikát a 19. század közepéig lényegében a Habsburg uralkodók alakították. Mária Terézia uralkodása alatt kiteljesedett a főkegyúri jog elmélete-gyakorlata, amelynek jegyében a királyok egyházi téren is egyre nagyobb befolyásra törekedtek. II. József idején ez hírhedt fejleményeket eredményezett, haszontalannak ítélt szerzetesrendek feloszlásával, szemináriumok megszüntetésével vagy éppen az oltáron égő gyertyák számának korlátozásával és a krumpli termesztésének népszerűsítésével prédikációk keretében. Az abszolutista reformok jó része hűségvágó volt, és hosszú távú következményekkel járt, mint például a pálos rend megszűnése. A „kalapos” király nevezetes utolsó tollvonása, rendelkezéseinek visszavonása sem oldott meg mindent, sőt, a szellemiség maradt. Egyházi téren még hosszú távon meghatározóak voltak a központi kormányzati intézkedések, a helytartótanács rendelkezései, amelyekről külön jegyzőkönyveket vezettek országszerte. Nemcsak a püspökségeken, hanem valamennyi plébánián is nagyrészt ezek a bemásolt leiratok töltik meg a legrégebbi protokollumok-jegyzőkönyvek oldalait. A főkegyúri jog jegyében az uralkodók ebben az időben lényegében elszigetelték a magyar egyházat Rómától, a közvetlen érintkezés megszűnt, a pápai dokumentumok-rendeletek a placetum regium jegyében uralkodói közvetítéssel engedélyezéssel jutottak el hozzánk. A 19. század elejétől a főpapok képzésének színtere is egyre inkább Bécs lett, a római Germanicum szerepét a Pázmáneum és a Frintaneum, más néven Augustineum vette át. Amint császári-királyi (udvari) intézményekhez került a képzés, királyi volt például az egyetem stb., annak jellegét és a teológia tankönyveit is az államszervezet megfelelő csatornáin keresztül jelölték ki és adták kézbe, aminek köszönhetően döntő módon szabályozták és befolyásolták a gondolkodást. Az uralkodók óriási egyházi vagyonnal rendelkeztek – úgynevezett vallás- és tanulmányi alapok, amelyek „államosított” szerzetesi vagyonból származtak –, és bár az udvari vagyonkezelő szervek mellett voltak egyházi

személyek, a döntő mégis a király politikai akarata volt, amellyel szemben nem lehetett ellenállni. Ez a kiterjedt királyi hatalom súlyosan korlátozta a főpapok szabadságát, eszköztárát, hiszen udvari körökben lényegében a központi kormányzati szándék végrehajtóinak, a „közigazgatás részének” tekintették őket, és „nem volt szükség” saját kezdeményezéseikre.

Mi hozott ebben a rendszerben változást? Az abszolutizmus válsága és a nemzetközi fejlemények miatt természetesen törekedtek a rendszer reformjára, de érdemi eredményt a zsinatok tekintetében lényegében az 1848-as megrázkódtatást, forradalmakat követően a Habsburg Monarchia és a Szentszék 1855-ös konkordátuma hozott csupán. Ekkor Ferenc József egyik engedményeként a konkordátum szövegének részeként szerepelt, nyilván nem véletlenül, hogy az érsekeknek és püspököknek jogában áll tartományi gyűléseket és egyházmegyei zsinatokat összehívni és tartani az egyházi törvényeknek megfelelően, s azok tárgyalásait közzétenni. Ha ez a jog korábban gyakorlatban lett volna, nem kellett volna nemzetközi jogszabályban deklarálni...

Ezt követően majd egy évszázadon keresztül jogi értelemben megvolt tehát a püspökök szükséges szabadsága, a zsinatok meghirdetését mégis jelentős módon befolyásolták a külső tényezők, amelyeket nemzetközi téren is érdemes figyelembe vennünk.

Diplomáciai távlatok

A napóleoni háborúk végén, a 19. század elején a katolikus egyház lényegében még mindig csak európai egyház volt. A többi földrész katolikusainak száma Európához viszonyítva elenyésző volt, kevesebb mint annak egytizede. 1815-ben Európa 100 millió katolikus túlnyomó többségében két országban élt: 24 millió a Habsburg birodalomban, 28,5 millió Franciaországban. Mivel Napóleon vereségével Franciaország átmenetileg kapcsolódott a vezető körökből, felerősödött Ausztria vezető szerepe és Metternich politikája. Ausztria uralkodóinak hatalma és befolyása tehát nem csupán a birodalom határain belül volt jellemző, hanem a pápaság, a világ-egyház szintjén is meghatározó volt a 19. század első felében. A széttagolt Európában nem volt politikai realitása, hogy a pápai állam védelmezőjeként szereplő katolikus Habsburg uralkodókkal szemben a pápák birodalmuk belügyeibe avatkozva fellépjenek a püspökök szabadsága érdekében. A

helyzet csak a 19. század második felében a Habsburg Monarchia gyengülésével változott meg.⁸

A zsinatok megítélése kapcsán a politikai vezetők, és a pápák szándékai-szemponjtjai is összetettek voltak. Európa vezetői számára a 19. század központi kérdései és „törésvonalai” a politikában egyre inkább meghatározó liberalizmus, a feudalizmus felszámolásával kiépülő polgári társadalom s a mindennek háttérében erősödő demokratikus eszmék köré csoportosultak. Az átalakulások az egyházat, az államot és természetesen kettejük kapcsolatrendszerét is mélyen érintették.

A társadalmi változások nem maradtak hatás nélkül az egyház belső szervezetében sem, az alsópapság szinte mindenütt reformokat követelt és ezeket egyházmegyei zsinatokon kívánta érvényre juttatni. Német nyelvterületen egész mozgalom indult el az 1830-as években, amelyet bizonyos tartományi kormányok támogattak, és szorgalmazták az említett egyházmegyei zsinatok tartását. Másutt viszont szigorúan korlátozták és közben tartották a folyamatot: a porosz törvényhozás például 1830-ban a zsinatok tartását állami engedélytől tette függővé, így a porosz püspökök inkább csak személyes eszmecserékre gyűltek össze. A korlátozás múltjára és „eredményességére” jellemző, hogy a kölni egyházmegyében 1848-ban újra megindult zsinati mozgalom előtt az utolsó egyházmegyei zsinatot 1662-ben, tartományit pedig 1549-ben tartottak, igen jelentős volt tehát a kihagyás. 1848-ban a német területeken és Magyarországon is nemzeti zsinatot kezdeményeztek. A forradalom és a reformok hangulatában azonban IX. Pius pápa kifejezetten ellenezte ennek gondolatát, és nem javasolta egyházmegyei zsinatok tartását sem, félve a reformszellem és a demokratikus eszmék terjedésétől. Nem volt véletlen az óvatosság, ugyanis az alsópapság sok helyütt a cölibátus eltörlését követelte, máshol a civil képviselet szükségességét vették fel az évenként ajánlott zsinatokon, hogy csak néhányat említsünk a felmerült újításokból. A Szentszék a tartományi zsinatok tartását ugyanakkor szorgalmazta, hiszen azok határozatait a 16. század vége óta Róma hagyta jóvá és így ezt a fórumot ellenőrzése alatt tarthatta.⁹

⁸ ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, 2001., különösen 363–371.

⁹ Lásd V. Sixtus pápa *Immensa aeterni* konstitúcióját 1588-ban, illetve ezt megelőzően a Zsinati Kongregáció, a Congregatio Concilii létrehozását. A trienti zsinat háromévente ajánlotta a tartományi zsinatok tartását, a gyakorlatban azonban a rendelkezést követően a 17. században német területen egyáltalán nem tartottak tartományi zsinatokat, és egyházmegyeit is alig.

Az osztrák monarchiában az 1855-ös konkordátum eredményeképpen nyílt meg a lehetőség a tartományi zsinatok tartása előtt, és hamarosan négy tartományi zsinatra került sor: 1858-ban Bécsben és Esztergomban, 1860-ban Prágában és 1863-ban Kalocsán. Közben német területen is megtört a jég, és 1860-ban Kölnben is volt egyháztartományi zsinat.¹⁰ Róma tehát eredményes időszakot zárt, és ezek a zsinatok az I. vatikáni zsinat felvezetéseként is értelmezhetőek, amely az évtized végén a pápai csalatkozhatatlanság dogmatizálásával a pápa központi hatalmát erősítette és a liberális politikai körök éles ellenállását váltotta ki. Az 1855-ös konkordátum eredményeképpen ugyanakkor nem kezdődött meg mindenhol egyházmegyei zsinatok tartása, sőt, a konkordátum összességében is ellentétes érzelmeket váltott ki magyar körökben, hiszen azt Ferenc József abszolút uralkodóként, a magyar püspökök megkérdezése nélkül kötötte, és nem volt tekintettel nemzeti sajátosságainkra, például a vegyes házasságok ügyére, valamint az egyházi vagyon és az alapok kezelésére.

Az 1848-as kalocsai egyházmegyei zsinat – „eszmék és dolgok zavarában”

Az 1848-as kalocsai egyházmegyei zsinat, amelyet az egyházmegyei papság követelésére hirdetett meg Nádasdy Ferenc érsek, lényegében az 1848 őszére tervezett – a politikai-katonai események miatt végül elmaradt – nemzeti zsinat előkészítését, és az ott képviselendő álláspont kidolgozását szolgálta. Az év tavaszán-nyarán már ország egész területén mutatkoztak a sajtóban is megjelentetett és széles körben terjesztett egyházi reformigények, amelyek indulatos vitákat szültek. Ezek között voltak az egyház nemzeti jellegét erősíteni szándékozó, belső működésének hierarchikus szerkezetét demokratizálni kívánó követelések, ilyenek voltak az évenkénti zsinatok, választásos-képviseleti elven, esetleg civilek bevonásával; másrészt a lelkészek, valamint a káplánok életkörülményeinek javítására irányuló törekvések, a plébánosi és a kápláni jövedelmek aránytalanságainak orvoslása, az úgynevezett kongrua-jövedelem összegének meghatározása. Ezekhez járultak a papnevelés átszervezését és az egyház fegyelmi rendjének enyhítését célzó elképzelések is, például a káplánokról évente írt

¹⁰ A német zsinatokra vonatkozóan lásd ADRIÁNYI Gábor: *A zsinatok fejlődése és a zsinatok a német nyelvterületen a középkortól 1975-ig*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 23(2011) 1–2. 123–137.

plébánosi jelentések, az úgynevezett információk eltörlése, a papi cölibátus feloldása és a böjti fegyelem enyhítése.

Példaként álljon itt a Kalocsán kialakult tárgysorozat összegzése: 1. A papság tudományos készültségének fokozása espereskerületi könyvtárak felállításával és lelki életének tökéletesítése lelkigyakorlatokkal. 2. A breviárium elmondására vonatkozó parancs keresztülvitele. 3. Miért süllyedt annyira a papság tekintélye? 4. A plébános és a káplán közti viszony rendezése. 5. Hogyan tartassék a zsinati vizsgálat? 6. Az eladósodott papok megmentése. 7. A papság fizetése. A párbér és a stóla fenntartandó-e a jövőben is? 8. A kegyúri jog újjászervezése. 9. Alakítandók-e katolikus egyesületek? 10. Mi a teendő a jó sajtó érdekében? 11. Vallásos nevelés az iskolában. 12. Istentisztelet és szertartások. Ezek a pontok később még kiegészültek például az „elhunytak tömegének” – azaz hagyatéka – kezelésének, a javadalmak felosztásának, a lelkészek kinevezésének és a böjti törvények esetleges módosításának kérdésével is.

Végeredményét tekintve az augusztus 31-én és szeptember 1-jén Kalocsán tartott szinódus alapvetően visszafogottan zajlott és nem hozott „forradalmi” javaslatokat. Így többek között elvetették a cölibátus eltörlését és a papság világi ruhaviseletének engedélyezését, és nem engedélyezték a káplánok külön lakhatását-étkezését. Így maradt tehát a szoros kapcsolat a plébános háztartásával, annak ellátásából részesedve. A jövedelmek rendezésének jegyében a plébánosi kongruát 1000–1600 forint között három osztályban, míg a káplánokét 400 pengő forintban határozták meg. Általában szorgalmazták az egyház megjelenésének korhoz illő, modern formáit és fórumait, így az egyházi sajtót és az egyesületeket, valamint a jó minőségű hitoktatási kiadványokat.

A zsinati folyamatba az egyházmegye papsága aktívan bekapcsolódott, az espereskerületek szintjén hivatalból és egyéni elhatározásból is több beadvány-javaslat született, és ennek köszönhetően tekintélyes iratanyag keletkezett.¹¹

¹¹ 1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából. Szerk. LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba Máté. Kalocsa, 2001. 49–52; 59–61; 82–84.

Az 1863-as kalocsai tartományi zsinat – szürke eminenciások és „megváltozott” szavak

Az 1863-as tartományi zsinat az egyetlen ilyen esemény a kalocsai érsekség újkori történetében. A tartomány területét ekkoriban a kalocsain kívül az erdélyi, a nagyváradi és a csanádi egyházmegyék alkották. A rangos esemény közvetlen előzményeként említhető a Habsburg Monarchia és a Szentszék által kötött 1855-ös konkordátum, amelynek aláírását Ferenc József császár születésnapjára, 1855. augusztus 18-ára időzítették. A megváltozott egyházi viszonyok áttekintésére 1856 tavaszán a bécsi kormány nagyszabású konferenciát rendezett hatvanhat főpap részvételével. Közülük húsz prelátus érkezett Scitovszky János bíboros, hercegprímás vezetésével a Magyar Királyság területéről. Itt a megbeszélések során történtek jelzések a magyar püspöki kar részéről az eltérő igényekre vonatkozóan, de komoly eredmények nem születtek. Csalódást okozott, hogy a nemzeti zsinat megtartásával kapcsolatos magyar törekvést a bécsi kormány részéről Leo Thun kultuszminiszter a primásnak határozottan megtiltotta. Ugyanakkor IX. Pius pápa időközben két enciklikájában is szorgalmazta tartományi zsinatok tartását, amelyek elé az udvar sem gördített akadályokat, és így hamarosan legalább ezekre sor kerülhetett: 1858-ban Bécsben és Esztergomban, 1860-ban Prágában majd végül Kunszt József érsek szervezésében 1863-ban Kalocsán.

Kunszt érsek életében hangsúlyosak voltak a bécsi évek, 1820-tól kezdődően 25 évet töltött az udvar közelében, a Pázmáneum papnevelő intézet élén annak vicerektoraként majd rektoraként. 1845-től esztergomi érseki helynök volt, majd Kopácsy József primás halála után 1847 szeptemberétől káptalani helynök, de az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején az egyházmegye kormányzatát helyettesére bízva Bécsbe távozott. Kunszt aulikus érzelmei közismertek voltak, 1850-ben már kassai püspök lett, két év múlva, 1852-ben pedig a kalocsai érseki székbe helyezték át. Buzgó főpásztor volt, nagy építő-szervező tevékenységgel, szellemiségét tekintve meghatározóak voltak jezsuita kapcsolatai, amelyek nyilvánvalóan bécsi évei idején alakultak ki. Nem véletlen, hogy Kalocsán – Magyarországon elsőként – őket telepítette érseki gimnáziumába, s a cél érdekében hajlandó volt komoly anyagi áldozatokat hozni. Amikor a bécsi jezsuita tartományfőnök, kérését emberhiányra hivatkozva, elutasította, a rend római

generálisához is elutazott, hogy a kedvező döntést kieszközölje. Szerencsére Pieter Jan Beckx generálist még bécsi éveiből személyesen ismerte. Nem véletlen tehát, hogy a tervezett tartományi zsinat kapcsán Kunszt érsek ismét a jezsuitákhoz fordult.

Az 1863. szeptember 8-ra összehívott, ünnepélyes kalocsai tartományi zsinatnak huszonhárom hivatalos résztvevője volt. Kunszt érseken kívül három szuffragán püspök – Szaniszló Ferenc váradi, Haynald Lajos erdélyi, Bonnaz Sándor csanádi főpásztorok – és Nehiba János kalocsai segédpüspök. Mellettük a nagyváradi premontrei prépost, a kalocsai főkáptalan három kanonokja, a váradi és erdélyi káptalan két-két kanonokja, a csanádi káptalan egyik kanonokja kapott meghívót. A szerzetesrendek előjárói közül pedig négy megbízott szerzetes – köztük a bécsi jezsuita tartományfőnök küldötte, Clemens Schrader SJ bécsi dogmatikus, teológiai tanár, valamint hat teológus, illetve egyházjogász, köztük Dankó József bécsi teológiai professzor, Palásthy Pál pesti professzor és Athanasius Bosizio bécsi jezsuita, teológiai doktor utazott Kalocsára.

A zsinati határozatok számos ponton a jezsuita Schrader teológiai műveinek okfejtését és forrásait tükrözik. Vonatkozik ez a második séma (*De potestate sacra et gubernatione ecclesiae*) első (*De Romano Pontifice*) és harmadik (*De episcopis*) fejezetére. Az első fejezet a római pápáról, mint Krisztus helytartójáról, a hit tévedéstől mentes tanítójáról szól, aki a hitletéteményt (*depositum fidei*) legfőbb és tévedéstől mentes nyilatkozatával őrzi meg. Schrader fogalmazványa lényegében az I. vatikáni zsinatot előlegezte meg: kimondta a pápa teljes, abszolút joghatóságát valamennyi részegyház fölött, és rögzítette tévedhetetlenségét is.

A zsinat 1863. szeptember 20-án fejeződött be, anyagát kilenc nap múlva terjesztette fel Kunszt érsek Rómába. Apróbb javításokkal és néhány kiegészítéssel a Zsinati Kongregáció egy év múltán, 1864. szeptember 30-án hagyta jóvá a szöveget. A módosítások átvezetése után, valószínűleg csak 1865 elején jelent meg a zsinat iratainak hivatalos kiadása (*Acta et decreta...*), még 1864-es dátummal.¹²

¹² ADRIÁNYI Gábor: *Az 1863-as kalocsai tartományi zsinat*. Kézirat. Közlése az OTKA NK 83799 számú projektje keretében az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont kiadásában várható. A zsinati szövegek-határozatok kiadását lásd: *Acta et Decreta Concilii Provinciae Colocensis anno Domini MDCCCLXIII pontificatus Pii Papae IX. decimo octavo in Metropolitana Ecclesia Colocensi celebrati*. Colocae, 1864. 391. pp. Haynald püspök tartományi zsinati részvételéhez lásd: LAKATOS

A fentebb említett, Schrader által fogalmazott szövegrészek néhány évvel később kerültek a figyelem középpontjába. Az I. vatikáni zsinat megnyitásakor, 1869. december 8-án ugyanis nagy népszerűsítő hadjárat indult meg a zsinati atyák körében annak érdekében, hogy a zsinat a pápa joghatóságát és tévedhetetlenségét dogmatizálja. 1870. január 29-én 380 zsinati atya beadvánnyal fordult a zsinathoz és kérte a tárgy rövid úton való felvételét a zsinat tárgyalandó témái közé. Ehhez csatoltak egy függelék is és ebben hét tartományi zsinat – köztük az 1863-as kalocsai – végzéseire utaltak. Így vált közismertté Rómában az 1863-as kalocsai szöveg a pápai tanítóhivatalt, joghatóságot és tévedésmentességet illetően. A szövegnek az adott különös jelentőséget, hogy a beadványt támogató zsinati többség a magyar püspökökkel szemben erre hivatkozhatott. A magyar püspökök ugyanis több okból is a dogmatizálás ellen voltak és felszólalásaikban ennek erőteljesen hangot is adtak. 1863 óta egyébként Magyarországon fontos politikai változások történtek, az 1867-es kiegyezés nagy fordulatot hozott, s a hivatalban lévő magyar kormány – Európa számos más kormányához, illetve a liberális sajtóhoz hasonlóan – félt a tévedhetetlennek ítélt pápa világpolitikai hatalmától, s így a dogmatizálás megakadályozását szorgalmazta. Az úgynevezett zsinati ellenzék egyik leghatásosabb motorja és szószólója éppen az a Haynald Lajos volt, aki 1863-ban mint erdélyi szuffragán püspök a kalocsai zsinaton részt vett, és annak határozatait aláírta. A kalocsai tartományi zsinatra történő hivatkozással így személyesen őt és általában a magyar püspököket is többen következtetlenséggel vádolták.

A kínos helyzetre jellemzőek a sajtó találgatásai. A *Fővárosi Lapok* egyik 1870-ben megjelent számában például tudni vélték, hogy Haynald érsek elhallgatott a zsinaton bizonyos információkat, hiszen tudomása volt róla, hogy a Kalocsáról felterjesztett zsinati dokumentumokat Rómában megváltoztatták, s a csatlakozhatatlanságról szóló pontot a jegyzőkönyvbe ott illesztették be. A hasonló vádak és a magyarázatok elsősorban az I. vatikáni zsinat körüli indulatokról tanúskodnak a számunkra. Emellett megállapítható, hogy az említett római „betoldás” levéltári dokumentumokkal nem igazolható, de valójában nem is igen volt rá szükség. Clemens Schrader jezsuita teológus, aki több rendtársával az I. vatikáni zsinat előkészítésében is fontos szerepet játszott, és a zsinat idején Rómában tartózkodott, Kunszt

Andor: *Haynald Lajos élete és kora (1816–1891)*. Biográfia. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, 2003. 93.

érsek bizalmasaként az 1863-as kalocsai tartományi zsinat szövegeivel kapcsolatban valójában szabad kezet kapott. Így a fontos helyeken módja volt megjeleníteni a megfelelő kifejezéseket-megfogalmazásokat még a szövegezés idején. Schraderék úgy készíthették elő a tartományi zsinatokon az I. vatikáni zsinatot, hogy az szinte „észrevétlen” maradt. Az infallibilitással kapcsolatos szövegrészek a közvélemény számára csak a vatikáni zsinat kezdetén, a dogmatizálás lehetőségével váltak érzékelhetővé.

Visszatérve a kalocsai eseményekre s a kiegyezés előtti időkre, talán meglepő és egyben tanulságos, hogy az 1863-as kalocsai tartományi zsinat hogyan került az osztrák titkosrendőrség és a politikai vezetők látókörébe. Az érintett személy Haynald Lajos erdélyi püspök volt, aki korábban Magyarország és Erdély uniójának követelése-támogatása miatt került összetűzésbe az osztrák kormánnyal, aminek eredményeként Ferenc József 1863 decemberében végül lemondatta püspöki székéről. 1863. szeptember 2-án, gróf Pálffy Móricz helytartó Budáról levélben kereste meg Kunszt József kalocsai érseket, mert tudomására jutott, hogy a kalocsai tartományi zsinat alkalmával a kalocsai ifjúság fáklyásmenetet tervez Haynald püspök tiszteletére. Mivel az esemény politikai jelleggel bírna, és rossz fényt vetne a felső klérusra, jónak látta figyelmeztetni az érseket a veszélyre. Bízott benne, hogy az érsek tudni fogja a megoldást.

Sajnos nem tudjuk, megvalósult-e az említett fáklyás felvonulás, de a levél önmagában is jól jelzi, hogy a kormányzati figyelem, a politikai szándékok az 1863-as tartományi zsinat idején is megjelentek és a főpapokat is elérték: Haynaldot igyekeztek elszigetelni, Kunszt érsektől pedig bizalmasan segítséget kértek ebben.

A zsinat mint a „kegyvesztés” helye – Haynald Lajos érsek az I. vatikáni zsinaton (1869–1870)

Bár nem tartozik az egyházmegyei zsinatok sorába, sokkal inkább a világ-egyház eseménye volt, az I. vatikáni zsinat kapcsán mégis bekerült az akkori kalocsai érsek, Haynald Lajos neve a történelemlétkönyvekbe. A zsinat tétje a pápai hatalom erősítése volt, mely az infallibilitás, a pápai tévedhetlenség dogmatizálásában csúcspontot ért el. Az ezzel kapcsolatos Európaszerte megnyilvánuló politikai érzékenységet fentebb már jeleztük, most a zsinat eseményeinek részletezése nélkül, csupán a Haynald érsek életére vonatkozó következményekre összpontosítunk.

IX. Pius pápa ugyanis a zsinat idején egész életre szólóan megnehezítette a kalocsai érsekre, pedig korábban igen kedvelte és megkülönböztetett figyelemben részesítette. A „kegyvesztés” oka elsősorban Haynald zsinaton tanúsított magatartása volt, ahol egyik vezető személyisége lett a kisebbségben maradt zsinati ellenzéknek, amely nem értett egyet a pápai infallibilitás dogmatizálásával és a püspöki joghatóság megnyirbálását, illetve a zsinati atyák megfelelő szabadságának hiányát, tájékozódásuk nehézségeit és hozzászólásaik ellehetetlenítését sérelmezte. Haynald 1870 januárjában lett tagja a zsinati ellenzék tíztagú nemzetközi bizottságának, ahol a magyar püspököket képviselte és kiváló nyelvtudásának, szervezőképességének köszönhetően a bizottság működésének egyik mozgatója lett. Meghatározó szerepét a zsinati ellenzékben a római események után is, egészen 1871 nyaráig megőrizte, amikor végül utólag az egyházzakadást és az ókatolikus mozgalom erősödését elkerülendő az infallibilitás dogmáját elfogadó nyilatkozat kibocsátása mellett döntött.¹³ Az érsek római kapcsolatai csak IX. Pius pápa halála után álltak helyre, ekkor viszont a javuló viszony egyik látványos jele lett, hogy XIII. Leó pápa 1879. május 12-én a bíborosok sorába emelte őt.

Tanulságok

Az egyetemes- és tartományi zsinatokról eltérően, az egyházmegyei zsinatok (szinódusok) sorát véleményünk szerint jogi alapon nehezebb megítélni-szelektálni, és ezért helyesebb a fennmaradt források alapján, a teljességre törekedve ismertetni a témával kapcsolatos iratokat.

Az egyházmegyei szinódus a püspökök egyházkormányzati eszköztárába illeszthető, határozottan egyházmegyei illetékességű fórum, melynek helyi megvalósítása igen sokféle lehetett. A különféle szinódusok, konferenciák, tanácskozmányok a kalocsai tapasztalatok alapján mind megérdemlik a feltárást, még akkor is, ha végrehajtásuk nem egyformán történt, hiszen segítségükkel a főpásztorok minden hasonló esetben az egyetemes Egyház tanítását és fegyelmét alkalmazták az adott körülmények között, meghatározva a lelkipásztori munka irányát és legfontosabb teendőit.

¹³ LAKATOS: *Haynald... i. m.* 99–201.

SERIA HISTORIAE DIOECESIS
QUINQUEECCLESIENSIS X.

**KATOLIKUS ZSINATOK ÉS
NAGYGYŰLÉSEK MAGYARORSZÁGON
A 16–20. SZÁZADBAN**

Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola
Pécsi Egyháztörténeti Intézet és a
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpontja

PHF
17

Jelen kötet a 2012. december 6–7-én a Pécsi Hittudományi Főiskolán rendezett egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata. A konferenciára és a tanulmánykötet kiadására az NK 83799 témaszámú OTKA-programmal (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont) közös szervezésben került sor.

A kötetet szerkesztette:

BALOGH MARGIT – VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR

A nyomdai munkálatokban közreműködött:
Kódex Könyvgyártó Kft., Budapest

ISBN 978-963-89536-6-7

ISSN 1787-5161

Műszaki szerkesztő: Vértesi Lázár
Felelős kiadó: Czeglényi Zsolt

Budapest – Pécs, 2014

TARTALOM

CZIGLÁNYI Zsolt Előszó 7

I.

TRIENT UTÁN: MEGÚJULÁS, BAROKK ÉS ÚJKORI ZSINATOK

ADRIÁNYI Gábor	A római katolikus egyház zsinatai	13
FAZEKAS István	Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között	27
KOLTAI András	A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata	45
TUSOR Péter	Nemzeti zsinat, 1648	69
VARGA Szabolcs	A zágrábi egyházmegyei zsinatok a 16–17. században	131
MIHALIK Béla	Mérföldkövek az egri egyházmegye megújulásában. Az 1635. évi jászói és az 1734. évi egri zsinatok	149
GÓZSY Zoltán	Az 1714. évi pécsi egyházmegyei zsinat	167
TÓTH Tamás	Az 1763-as kalocsai zsinat	183
LAKATOS Andor	Egyházmegyei zsinatok (szinódusok, konferenciák, tanácskozmányok) az újkori Kalocsa-Bácsi főegyházmegyében	201

II.

NEMZETI ZSINAT, EGYHÁZMEGYEI SZINÓDUSOK ÉS PÜSPÖKKARI KONFERENCIÁK A 19–20. SZÁZADBAN

FEJÉRDY András	Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat és az apostoli szentszék	219
TAMÁSI Zsolt	Egyházmegyei zsinatok Erdélyben a 19. században	237
Hermann-Josef SCHEIDGEN	Az 1849-es osztrák püspökkari konferencia Bécsben	267

Klaus SCHATZ	Az I. vatikáni zsinat és a missziók	295
GÁRDONYI Máté	A veszprémi egyházmegye 1923. évi zsinata	325
MÓZESSY Gergely	Az 1924-es, első székesfehérvári egyházmegyei zsinat	339
LÉNÁR Andor	Váci egyházmegyei zsinatok Hanauer Árpád István püspöksége alatt (1919–1942)	353
DAMÁSDI Zoltán	Az 1936. évi pécsi egyházmegyei zsinat	373
BEKE Margit	Püspöki tanácskozások Magyarországon	397
BALOGH Margit- †BOROVI József	Kalocsai érsekek a magyar katolikus püspöki kar élén 1949 és 1976 között	417

III.

A HAZAI KATOLIKUS NAGYGYŰLÉSEK

SZÖGI László	A katolikus nagygyűlések Magyarországon	437
GIANONE András	Hagyomány és megújulás a XXIV. Országos Katoli- kus Nagygyűlésen	445
KLESTENITZ Tibor	Szalongyűlések vagy őszi hadgyakorlatok?	463
CSIBI Norbert	Az első vidéken tartott országos katolikus nagygyű- lés (1907 – Pécs)	487
A kötet szerzői	.....	515

ELŐSZÓ

Egy különleges vállalkozás eredményét tartja kezében a Kedves Olvasó. Nem megszokott dolog ugyanis – évtizedeken keresztül pedig egyenesen elképzelhetetlen volt –, hogy a Magyar Tudományos Akadémia egy vidéki katolikus felsőoktatási intézménnyel közösen munkálkodjon. A Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Egyháztörténeti Intézete és az MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudomány Intézete közötti élő és intenzív kapcsolat azonban megfelelő alapot teremtett ahhoz, hogy 2012 decemberében kétnapos közös konferenciát szervezzenek „*Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*” címmel.

A szimpóziumot és az ennek anyagaiból készített kötetet valójában egy szerencsés találkozás ihlette. A Magyar Tudományos Akadémia az OTKA támogatásával 2011-ben egy hatalmas vállalkozásba kezdett, amely a katolikus egyház magyarországi zsinatainak és nagygyűléseinek történetét kívánja átfogóan feltárni és bemutatni 1790–2010 között (OTKA NK 83799). A Pécsi Egyháztörténeti Intézet munkatársait pedig az érdekelte, hogy az egyház ezen intézményei hogyan segítették a 18. században a katolikus megújulást és konzolidációt, a 20. század elején pedig a katolikus társadalom megszervezését. Ebből a két igényből született meg a konferencia, majd jelentősen kibővítve a tanulmánykötet. A kéziratoknak köszönhetően a vizsgált korszakhatár az OTKA programhoz mérten jelentősen kitágult, és immár a trienti zsinat első magyarországi recipiálásától kezdve napjainkig olvashatók írások a hazai zsinatokról, nagygyűlésekről és püspöki tanácskozásokról.

A kötet méltán tekinthető mérföldkőnek a hazai katolikus egyháztörténet-írásban. Amíg ugyanis a korai zsinatok anyaga Péterffy Károly jezsuita szerzetes, Szvorényi Mihály pesti egyetemi hittudománykari professzor és Batthány Ignác erdélyi püspök áldozatos munkájából kiadásra került és ismertté vált, az új- és legújabb kor magyarországi zsinatai mind a mai napig legfeljebb csak egyes részleteiben lettek feldolgozva. Ugyanez elmondható a katolikus nagygyűlések és a püspöki tanácskozások esetében is, ahol az egyes esettanulmányokat nem követték újabbak és az átfogó szintézisek is váratnak magukra. Itt is igaz az Írás, „*az aratnivaló sok, de a munkás kevés*” (Mt 9, 37).

A kötetben huszonhárom tanulmány olvasható. A külföldi és hazai kutatók, oktatók és levéltárosok tanulmányaiból egy új és átfogó képet alkothatunk a katolikus egyház fent említett intézményeiről, azok hatásáról és eredményeiről.

A kötet első fejezetében a katolikus zsinatok kialakulásával és kora újkori hazai jelenlétével foglalkozó tanulmányok kaptak helyet. Adriányi Gábor bonni professzor áttekintése után Fazekas István, Koltai András, Tusor Péter, Varga Szabolcs, Mihalik Béla, Gózszy Zoltán, Tóth Tamás és Lakatos Andor tanulmányai a trienti zsinat határozatainak hazai bevezetésével, a katolikus egyház újjászervezésének a problémáival foglalkoznak. Az írásokból kiderül, hogy az egyes egyházmegyék markáns sajátosságai miatt nem beszélhetünk egységes egyházi stratégiáról, inkább az adott helyzettől és a főpásztoroktól függött az egyháztartományi és egyházmegyei zsinatok sikere. Az is világosan látszik, hogy a 18. század konszolidációs időszakában már jóval ritkábban került sor zsinatok összehívására, és a megerősödő episzkopális rendszer új utakat keresett a kormányzat hatékonyabbá tételére. A szerzőket dicséri, hogy az új kutatási eredmények alapján eddig ismeretlen mélységben mutatták be a Magyar Királyság területén megtartott kora újkori zsinatokat.

A második blokkba kerültek a 19–20. századi zsinatokkal foglalkozó írások. Ezek számából és témájából látszik, hogy a 19. század egy valódi fehér folt a katolikus egyház hazai történetében, alig tudunk valamit a mélyben megbújó folyamatokról, sok esetben hiányoznak az analógiák és a nemzetközi kitekintés. Ezért is örömteli, hogy két német szerzőnek az írása is helyet kapott a kötetben. Hermann-Josef Scheidgen az először 1849-ben megrendezett osztrák püspöki konferenciáról készítette el kéziratát, amiről a magyar szakirodalom eddig még csak utalás szintjén emlékezett meg. Klaus Schatz jezsuita professzor pedig az I. vatikáni zsinattal foglalkozott a nemzetközi szakirodalom, és itthon eddig nem idézett források alapján. Tamási Zsolt Erdéllyel és Fejérdy András az 1822. évi nemzeti zsinattal foglalkozó írása számos újdonsággal szolgál a témáról, és érdemben árnyalják az eddigi felületes megállapításokat. Gárdonyi Máté, Mózessy Gergely, Damásdi Zoltán, Lénár Andor írásaikban már a 20. század egyházmegyei zsinataival foglalkoztak, és ezekből kiderül, hogy ezek a rendezvények már sok esetben nagyon hasonló indíttatásból és módon, meglehetősen uniformizáltan történtek.

A 20. századi zsinatok elemzését a magyar püspöki tanácskozások intézményével, szerepével és jellegzetességeivel foglalkozó két tanulmány követi. A 20. század második felében, a szocializmus évtizedeiben ugyanis Magyarországon nem tarthattak zsinatot, annak funkcióit bizonyos értelemben a püspöki konferenciák helyettesítették. A 292. kánon (CIC 1917) előírása értelmében a tartományi zsinatokon kívül az egyes tartományok püspökeinek legalább minden ötödik évben püspöki értekezletre kellett összejönniük, amelynek azonban törvényhozási joga nem volt. Magyarországon meglehetősen gyakran, 1944-ig őszi és tavaszi ciklusban, 1945 után akár havi rendszerességgel tartottak püspökkari értekezleteket. 1965-ben – a II. vatikáni zsinat határozatát végrehajtva – megkezdődött a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia első statútumának kidolgozása, amely 1966-ban állami és szentszéki jóváhagyást nyert. A konferenciák rendszeressé váltak, évente átlag négyszer tartották meg őket. Ezzel párhuzamosan mind szabályozottabb és formálisabb fórummá fejlődtek. Beke Margit a hazai püspöki tanácskozásokat vette számba, az OTKA csoportot vezető, a kötet létrejöttében oroszán részt vállaló Balogh Margit pedig Borovi Józseffel közösen jegyzett írásában az intézménynek az államszocializmus éveiben beszűkülő mozgásterével és kényszerpályájával foglalkozik.

A kötet záró részét a katolikus nagygyűlésekről szóló írások alkotják. Az első úgynevezett német katolikus napot 1848-ban rendezték Mainzban a széttagolt Németország katolikusainak összefogására. 1877 után az osztrák katolikusok is tartottak hasonló nagygyűléseket, amelyek itt és Itáliában a kialakuló keresztényszocialista mozgalom népszerű helyszíneivé váltak. A német „Katholikentag”-ok csakhamar követésre találtak Svájcban is. Szögi László összefoglaló cikkéből a magyarországi gyakorlatot követhetjük nyomon. Az 1890-es évek egyházpolitikai reformtörvényei elleni tiltakozásul szervezték meg 1894-ben az első nagygyűlést a későbbi Katolikus Néppárt alapítói, Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric. Pár évvel később, 1899 végén a Magyarországi Katolikus Körök és Olvasóegyletek Országos Szövetsége elhatározta, hogy német mintára több napig tartó, Országos Katolikus Nagygyűlést szervez 1900-ra, a kereszténység 900. évfordulója alkalmából. Ezt követően többé-kevésbé folyamatosan követték egymást az évente ősszel tartott nagygyűlések. Összesen 1894-től 1947-ig – a regionális gyűléseket nem számolva – 33 ilyen rendezvény megtartására került sor. Klestenitz Tibor az MTA BTK Történettudományi Intézet munkatársának

írása a nagygyűlések hazai meghonosodásának hátterét mutatja be. Gianone András azt vizsgálja, hogy a nagygyűléseken hogyan merül fel az Actio Catholica neve, a szervezésben miképpen veszik ki a részüket, és mi a viszony két intézményi forma között. Csibi Norbert a Pécsi Tudományegyetem oktatója és a Pécsi Egyháztörténeti Intézet kutatója pedig az 1907. évi pécsi nagygyűlés szervezését, annak hátterét, lefolyását és fogadtatását mutatja be.

A kötet tanulmányai egységesen magas színvonalúak, és a katolikus egyház egyik legfontosabb intézményének számító zsinatokat és nagygyűléseket olyan koherens módon mutatják be, amire korábban még nem volt példa. E tekintetben hiánypótló műről van szó, amely azon kívül, hogy illeszkedik a szakmai könyvsorozat tematikájába, fontos kézikönyve lesz az egyháztörténeti stúdiumoknak, de sikerrel használhatják érdeklődő laikusok is. A tanulmányok eredményei remélhetőleg megjelennek a nagyobb szintézisekben, ezek révén pedig a kötet a magyar egyháztörténeti kutatások egyik inspirálójává válik.

Cziglányi Zsolt
PPHF rektor

I.

TRIENT UTÁN: MEGÚJULÁS, BAROKK ÉS ÚJKORI ZSINATOK